

Posudek na disertační práci **Zvířata jako laboratorní objekty: Analýza mocenského diskursu**

Autorka disertační práce: **PhDr. Tereza Vandrovcová**

Oponent: doc. **Mgr. Bohuslav Binka, Ph.D.**

Vlastní text posudku:

Následující posudek je složený ze tří větších celků: v prvním (A) přiblížím a pokusím se zhodnotit disertační práci kolegyně PhDr. Terezy Vandrovcové v teoretických kapitolách 1-3 a v hraniční kapitole 4, v druhém (B) se pokusím zhodnotit empiricko-výzkumné kapitoly 5-8 a závěrečné části práce Závěr a Doslov – pozice pisatelky a konečně ve třetím (C) se pokusím argumentovat vlastní, obecné zhodnocení práce.

Začněme ale důležitou úvodní poznámkou: jelikož budu vůči některým pasážím i kritický (a část práce v předchozím odstavci označenou jako (A) vidím nejkritičtěji), **rád bych před samotným posudkem zdůraznil, že disertační práci jako celek hodnotím jako přínosný a velmi dobrý vědecký počín, který bezpochyby opravňuje autorku k získání titulu Ph.D.**

(A)

První 3+1 kapitoly disertační práce mají za cíl představit strukturu práce a hlavní východiska autorky (úvod), dále prezentovat historický vývoj našeho chápání/konstruování toho, čím je zvíře (kapitola 2), představit, jak reflektuje zvíře sociologie a představení myšlenkových východisek a teoretického zázemí konceptů Animal Studies a Critical Animal Studies (kapitola 3) a základní argumentační linie obou zkoumaných skupin (kapitola 4).

Pozitivními rysy této části práce jsou bezesporu čtivost, příkladná srozumitelnost spočívající i ve schopnosti načrtnout srozumitelně a přístupně i složitější myšlenkové konstrukce představovaných autorů (či konceptů), v kapitole 3 a 4 pak i hloubka a analytická síla autorčina uvažování. Zároveň je v mnoha pasážích vidět dobré rešeršní a znalostní zázemí, ze kterého kolegyně vychází, a které dovede umně využít (v kapitole 1 i 2 se tedy jedná především o zázemí v sekundární literatuře).

Přesto vidím část obsahu této pasáže kritičtěji a rád bych uvedl z jakých důvodů. Zejména v kapitole č. 2 autorka vychází (především) z několika děl sekundární literatury (Serpell, Guerrini, Maehle, Doležal, Franklin), které doplňuje spíše stručným a anekdotickým doplněním citací z děl literatury primární (Bentham, Kant ad.). Proto interpretuje historický vývoj kulturního pojetí toho, čím je nám zvíře, především očima vybraných sekundárních autorů, kteří jsou pouze jedním z možných (zejména Serpell a Guerrini), a to poměrně specifických pohledů (interpretací). První část textu (Lovci a sběrači) tak mírně odkazuje na variaci mýtu zlatého věku, který byl pozdějším vývojem „pokažen“. Ovšem taková charakteristika společnosti lovců a sběračů je neempiricky zobecňující. Existuje poměrně velké množství studií, které jsou s ní v rozporu. V dalších částech této kapitoly jde zjednodušení výkladu postihovaného vývoje někdy až na samotnou dřev (např. pasáž věnující se Indii, zhodnocení významu Aristotela, nebo konstatování, že: „s pádem Říše římské a nástupem středověku ustala vědecká aktivita a „lékařské vědění se stalo dogmatickým ... namísto vědeckého bádání po příčinách nemocí se věřilo na nadpřirozené příčiny a lidé se více soustředili na posmrtný život, než na pochopení života samotného.“, což je jistě v určitém významu pravda, ale znovu poměrně zjednodušující. Určité zjednodušení vidím i v dalších pasážích věnovaných středověku a osvícenství – např. pasáž o katarech či zhodnocení významu sv. Tomáše Akvinského, přístup k dataci Osvícenství (autorka přebírá jeden typ datace a neargumentuje, proč zrovna tento). A takto by se dalo pokračovat (ovšem už méně

kriticky (!) i v dalších částech druhé kapitoly). Je mi jasné, že nelze v takto pojaté, především empiricky zaměřené studii důsledně číst všechny primární zdroje k dějinám lidského vnímání „zvířete“ a je nutné na tak širokém časovém i geografickém prostoru vybrat sekundární zdroje minimálně u části pasáží. Ovšem zde se kombinace snahy o čtivost, určitého názorového zaujetí a práce se sekundárními zdroji promítla do – pro mne již problematického – zjednodušení. Přinejmenším chybí sekundární autoři z opačné části výkladového spektra. Otázku, kterou si zároveň kladu, lze formulovat následovně: Bylo vůbec na takovém prostoru možné přinést vědecké shrnutí tak rozsáhlé látky a tématu? Kvalita textu (jak jsem již uvedl) se ovšem s postupem v čase zvyšuje a postižení 19. a 20. století je mnohem fundovanější než v první části této kapitoly (pouze mě překvapilo, že u nacismu není uveden velmi pozitivní vztah ke zvířatům u řady jeho exponentů ani interpretace tohoto historického faktu). Kvalita textu se ještě zvýší (přičemž vysoká úroveň srozumitelnosti a přístupnosti zůstává zachována) v další kapitole a například subkapitola 3.3 je jednou z nejlepších přehledových pasáží, co jsem měl v posledních letech v ruce – jak přehledností pro čtenáře, tak přehledem autorky. Připomínku mám naopak ke kapitole 3.5, která popisuje základní koncept, ze kterého Tereza Vandrovcová vychází (Critical Animal Studies), a která je poměrně stručná – autorka to ovšem vynahradí v dalších částech práce. Kapitola 3.6 je výborným vstupem do textové analýzy zvoleného tématu a jak odkazem na samotné výzkumné počiny předchůdců autorky, tak schopností tyto výzkumy analyzovat a představit patří také k nejlepším částem teoretické/přípravné části práce. Jakýmsi mostem mezi teoretickou/přípravnou částí práce a samotným kvalitativním empirickým výzkumem je kapitola 4 přibližující základní argumentační linie v empirické části sledovaných skupin (výzkumníci, kteří provádí pokusy na zvířatech x aktivisté, kteří tento výzkum kritizují). Kapitola je opět přehledná a velmi dobře vystihuje i strukturuje nejdůležitější argumentační linky obou aktérů sporu.

Celkově hodnotím první část práce kolegyně Vandrovcové mírně rozporně. Kapitoly 3. a 4. jsou velmi kvalitní a ukazují jak znalost kontextu výzkumu, tak schopnost teoretické diskuse nad ním, v kapitole 2 je několik spíše popularizačních a částečně zjednodušujících pasáží (což na jednu stranu chápu z hlediska času a prostoru, na druhou stranu mi to vzhledem ke kvalitám autorky přijde škoda).

(B)

Dostáváme se k zhodnocení empirické části práce (kapitoly 5 - 8, plus kapitoly Závěr a Doslov). Kapitola 5. a 6. přitom ukotvuje metodologii empirického výzkumu práce, kapitola 7. a 8. je popisem vlastního výzkumu a jeho výsledků a pokusem o interpretaci. Ke kapitole 5 nemám žádnou výraznější připomínku, smysl – stanovení cílů empirické části práce v ní byl, přes poměrnou stručnost, dosažen. Velmi rozsáhlá – a logicky – je naopak kapitola 6, ve které se autorka snaží popsat metody výzkumu a teoreticky diskutovat vybraný metodologický přístup. První část této kapitoly zaujme jak schopností přiblížit základy svých metodologických východisek, tak vynikající znalostí autorů, ze kterých vychází. Tuto pasáž bych pouze doplnil o argumentační linii kritiků autorkou zvoleného přístupu – tzn. mírně bych vlastní teoretická východiska, na kterých stavím empirický výzkum, zproblematizoval. Tato část práce končí přiblížením vzorku a popisem průběhu rozhovorů. Vzorek je počtem, vzhledem k charakteru práce, dostatečný (to ještě uvidíme v hodnocení následující kapitoly), ovšem nerozumím větě: „Vzhledem k brzké saturaci vzorku mi pro účely studie stačilo 6 respondentů.“. Pokud tím autorka myslí, že 6 respondentů stačilo k naplnění všech podmnožin (gender, věk, radikalita), které plánovala, mírně bych tuto větu upravil. U vzorku „vědců“ spíše oceňuji schopnost autorky takový vzorek pro výzkum vůbec získat (jakkoliv si, stejně jako autorka uvědomuji jeho omezení). Poslední kritičtější poznámka se týká poměrně strohého přiblížení Grounded theory, která by si vzhledem k charakteru výzkumu (a svojí kompatibilitou s ním) zasloužila větší prostor. Bezpochyby

nejdůležitější částí práce jsou pak kapitoly 7. a 8., které přinášejí samotné výsledky výzkumu a jejich interpretaci. Osobně tyto kapitoly chápu jako nejcennější části práce. Autorka v nich neprezentuje pouze „syrový“ materiál (přepsané rozhovory), ale velmi citlivě a se smyslem pro strukturu celého výzkumu řadí jednotlivé tematické okruhy do přehledných a velmi dobře zvolených bloků výkladu na základě vybrané metody analýzy. Ukazuje jaké strategie obrany výzkumníci využívají, a na mnoha místech ukazuje určitý „nadosobní“ kadlub, do kterého se jejich výpovědi trefují.

Kromě ocenění kvality této části práce mě napadá snad již jen jediná poznámka (či otázka) – nebylo by užitečné v dalších výzkumech místo kritické diskurzivní analýzy (či zároveň s ní) použít více psychologický (a stále ještě se sociologickým pohledem propojitelný) koncept primárních a sekundárních obranných procesů, který na materiál prezentovaný v kapitole 7. velmi přesně sedí (krajní disociace, štěpení já, projekce, všemocná kontrola, popření, oddělování, izolace afektu atd.)? ať už zakotvený v integrativním psychoanalytickém přístupu (Nancy McWilliamsová, Psychoanalytická diagnóza) či v přístupu Gestalt?

A poslední poznámka k této a následujícím dvěma kapitolám disertační práce – jakkoliv část diskuse v 8 kapitole obsahuje interpretační pasáže a kapitolu závěr i doslov považuji za povedené, přeci jen bych se nebránil větší (a odvážnější) diskusi a syntetické pasáži. Jak kvalita autorky, tak materiál shromážděný výzkumem slibují výborné výsledky.

(C)

Zbývá poslední – souhrnné – zhodnocení práce kolegyně Vandrovcové. Za silné stránky této disertace považuji:

1. Dobrou orientaci v teoretickém konceptu, který se stal základem výzkumu. **2.** Velmi dobrou přípravnou práci v kapitole 4. (jsem přesvědčen, že kvalita samotného výzkumu je odrazem i této kapitoly). **3.** Velmi dobře shromážděná, výborně strukturovaná a čtivě podaná data kvalitativního výzkumu (zejména u cílové skupiny vědců provádějících pokusy na zvířatech).

Za neutrální stránky této disertace považuji: **1.** Dobrou orientaci v těch částech sociologie, které se věnují zvolenému tématu – části kapitoly 3 jsou dokonce výrazně nadprůměrné. **2.** Úvod, závěr a diskusi, u kterých oceňuji standardní kvalitu a zároveň vím, že vzhledem ke kvalitě kapitol 7. a 8. byl prostor pro větší odvalu v další interpretaci a syntéze. **3.** Vybraný metodologický přístup kritické diskurzivní analýzy (který byl zvolen a aplikován skutečně dobře a zároveň cítím prostor pro využití i dalších přístupů – viz výše).

Za slabší stránky práce považuji: **1.** Kapitulu 2, která si nestanovila reálně dosažitelné cíle nelze ve formátu disertace (navíc orientované směrem k empirickému výzkumu) analyzovat postoj člověka ke zvířeti (či konstrukci tohoto „konstruktů“) v celých dějinách a navíc napříč různými kulturami, a u které je nejvíce znát nebezpečí ze „zaujetí“ autorky. Znovu zdůrazňuji, že zaujetí je samo o sobě nutnou součástí kvalitní vědecké práce (jak by mohlo vzniknout něco velikého v oblasti, která je nám úplně lhostejná?) ale nemělo by vést k využití takových pramenů, které prezentují pouze jediný pohled na dané téma. Toto v kombinaci s mimořádně malou plochou způsobilo spíše popularizační a někde dokonce zkratkovitý charakter celé kapitoly.

Jak píše již v úvodu, celou práci kolegyně Vandrovcové považuji za zdařilou a dosvědčující, že má nárok na titul, který obhajobou této práce může získat.

Doc. Mgr. Bohuslav Binka, Ph.D.